

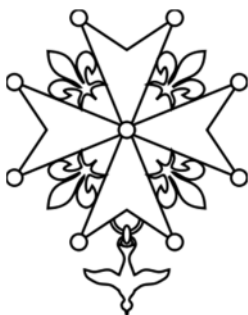
RELIGIEUS BEGRAVEN

Het levensbeschouwelijke landschap is zeer divers.

Hoe is op begraafplaatsen die levensbeschouwelijke, cq. religieuze verscheidenheid terug te vinden?

RELIGIE 26 : HUGENOTEN

Hugenoten is de naam die in de 16e en 17e eeuw in Frankrijk aan calvinistische protestanten werd gegeven. De oorsprong van het woord is onduidelijk. Het kan verwijzen naar Besançon Hugues, de leider van een religieuze revolutie in Genève of het is een verbastering van het Zwitserse begrip *Eidgenossen* (Iguenots), daarmee het niet-Franse karakter

van het protestantisme benadrukkend. Mooi is de Nederlandse afleiding van dit woord tot 'huis der genooten'.

Het zou ook afgeleid kunnen zijn van 'le Hugon', wat *kwade geest* betekent. De katholieken gebruikten de term 'hugenoten' als scheldnaam, later namen de protestanten deze naam als geuzennaam aan.

een bewegten geschiedenis

De Hugenoten waren de Franse aanhangers van Calvijn. Het calvinisme vond vooral een vruchtbare voedingsbodem in het zuiden van Frankrijk, waar in de 12^e en 13^e eeuw de religieuze beweging van de Katharen of Albigenzen een grote aanhang had. Omdat de Rooms-Katholieke Kerk hen als ketters zagen, werden in drie Albigenzische Kruistochten totaal uitgeroeid.

In het katholieke Frankrijk kwam het ook nu tot bloederige godsdienstoorlogen, waarbij veel Hugenoten werden vermoord. Berucht werd de Bartholomeusnacht in 1572, waarbij in Parijs naar schatting ten minste 10.000 hugenoten werden vermoord. De vervolging duurde tot 1598, toen onder koning Henri IV het *Edict van Nantes* rust bracht door de garantie van, overigens beperkte, godsdienstvrijheid. Hun vrijheid was echter van korte duur. Al twintig jaar later, met de komst van Lo-

dewijk XIII en Richelieu begon de beteugeling van deze pas verworven vrijheid. Toen in 1685 het *Edict van Nantes* door koning Louis XIV werd herroepen en vervangen door het *Edict van Fontainebleau*, waarin de Hugenoten vogelvrij verklaard werden.

Zij die niet terugkeerden naar het katholieke geloof of 'onderdoken', weken uit naar het buitenland. Die uittocht was al rond 1660 begonnen. Ongeveer 500.000 Hugenoten zijn uiteindelijk vertrokken naar gebieden, waar geloofsgenoten woonden of waar meer tolerantie heerste, vooral naar Zwitserland, Duitsland, Engeland, Ierland, Nederland en Zuid-Afrika.

Toen in 1787 de opheffing van het *Edict van Nantes* weer ongedaan gemaakt werd, konden de overgebleven ondergedoken Hugenoten weer openlijk voor hun geloof uitkomen.

Edict van Nantes 1598

Jan & Caspar Luyken 'De Moort van Parys gepleegt Anno 1572 op St. Bartholomeus Dag en Volgende Dagen', kopergravure 1696

het hugenotenkruis

Het hugenotenkruis dateert uit de 17^e eeuw. De herkomst is onduidelijk, maar vermoed wordt dat het ontworpen is door edelsmid Maystre uit Nîmes in 1688, drie jaar na de herroeping van het *Edict van Nantes*. Het was onmiddellijk een succes, want nu konden de protestanten een eigen kruissymbool dragen, anders dan het gehate rooms-katholieke kruis. In het begin deden alleen de hugenoten dat, sinds de 19e eeuw geldt het als algemeen calvinistisch symbool.

Het hoofdbestanddeel van het hugenotenkruis is het Maltezer Kruis, het kenteken van de geestelijke ridderorde van Malta uit de Middeleeuwen en dat later ook gebruikt is door de Katharen. Het kruis heeft vier gelijke armen, wijd uiteenlopend aan de top; bij de hugenoten zijn de acht punten voorzien van parels, symbool van de acht zalig-

sprekingen uit het Evangelie (Mt. 5, 3-10). De armen zijn onderling verbonden door een cirkelvormig motief, dat vaak uit vier (Franse) lelies bestaat, symbool voor reinheid en oprechtheid. Naar het middelpunt toe ontstaan zo vier harten, symbool voor liefde, trouw en een open hart ten aanzien van God. Bij elkaar opgeteld zijn er 12 punten (parels en lelies), verwijzend naar de 12 artikelen van het christelijk geloof, waarvan de hugenoten belijders waren.

Het aanhangsel onderaan was aanvankelijk peer- of traanvormig, symbool van het lijden van de hugenoten, maar werd later vervangen door de duif, symbool van de H. Geest.

De naam Hugenoten wordt nog steeds in ere gehouden. Al zijn veel Hugenoten geleidelijk aan opgegaan in lokale gemeenschappen en/of kerken, toch zijn veel afstammelingen trots op hun oorspronkelijke afkomst, getuige de vele genealogiesites en internationale organisaties, die het woord *Hugenoot* in hun vaandel voeren.

In **Nederland** vestigde zich ook een groot aantal Hugenoten na hun vlucht uit Frankrijk. In de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden verenigden zij zich met de Waalse kerk, die eerder was opgericht voor de calvinistische vluchtelingen uit de (Spaanse, dus katholieke) Zuidelijke Nederlanden en waarbinnen de voertaal Frans was. In diverse steden ontstonden Waals-Franse gemeenten; zij waren onderdeel van de Nederlands Hervormde Kerk, nu PKN (Protestantse Kerk Nederland). Van de oorspronkelijke 80 Waalse kerken is door toenemende integratie van deze vluchtelingen in de Nederlandse samenleving het aantal Waalse gemeentes uiteindelijk gedaald tot veertien. En alhoewel zij niet de naam *Hugenoten* gebruikten, bleek uit het gebruik van het Hugenotenkruis wel degelijk hun oorsprong. Al is het in Eindhoven geen Waalse kerk meer, maar een uitvaartcentrum geworden, het symbool op/in het gebouw spreekt voor zich.

Eindhoven - voormalige Waalse kerk

Berlijn - Französische Dom

In **Duitsland** vinden we ook veel sporen van Hugenoten terug. Op de Gendarmenmarkt in Berlijn staan aan weerszijden van het concertgebouw twee identieke koepelkerken. Rechts staat de Französische Dom, gebouwd tussen 1701 en 1705 voor de hugenoten (calvinisten) die Frankrijk ontvlucht waren en nog steeds zetel van de *Gemeinde der Berliner Hugenotten*. Links staat de Deutsche Dom, in 1708 gebouwd voor de protestanten (lutheranen).

Bij de bouw van de Französische Dom moest de begraafplaats van de hugenoten wijken. In ruil hiervoor kregen de hugenoten het eeuwige gebruiksrecht voor de Dom. Sinds 1935 bevindt zich in de Französische Dom het Hugenotenmuseum, gewijd aan de geschiedenis van de Hugenoten in Frankrijk en Brandenburg.

BEGRAAFPLAATSEN VAN HUGENOTEN

FRANKRIJK

Toen koning Lodewijk XIV in 1685 het *Edict van Nantes* herriep, brak een meedogenloze vervolging van Hugenoten aan, die duurde tot 1789 met het *Edict van Tolerantie (Versailles)*. Velen vluchtten naar het buitenland, de achterblijvers praktiseerden hun geloof in het diepste geheim en hielden geheime bijeenkomsten in de *désert* (de woestijn, verwijzend naar Mozes in de verlatenheid van de woestijn). Het *Musée du Désert* in Mas Soubeyran in de Cevennen brengt sinds 1911 deze periode weer in herinnering en

houdt daarmee de nagedachtenis van de Hugenoten levend.

Wat ook nog in deze streek is gebleven, hoewel het steeds meer afneemt, is de manier van begraven van deze protestanten. In streken waar protestanten niet werden toegelaten op katholieke begraafplaatsen ontstonden familiebegraafplaatsen op eigen grond.

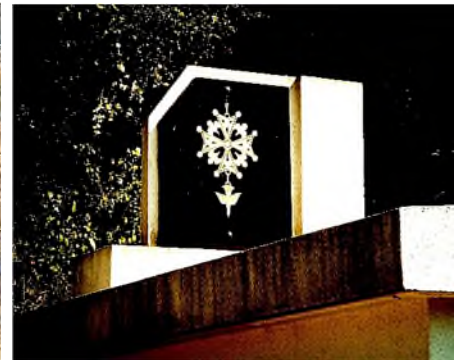
Lucien de Cock, auteur van *Geschiedenis van de dood*, stuurde daarover enkele foto's met het volgende bericht.

Barjac - cimetière

Saint-Ambroix : Hugenotenkruizen op graven

Cevennen: familiebegraafplaatsen van Hugenoten

- In steden, zoals op de foto in **Barjac**, zijn begraafplaatsen met gescheiden ingangen voor katholieken en protestanten. Links voor op de foto de ingang van het grote katholieke deel. Rechts achteraan op de foto de ingang van het afgescheiden zeer kleine protestantse deel.
- In de ganse regio begroeven de protestanten destijds in eigen tuin. Vooral rond Anduze gebeurt het nog op aanvraag aan de prefectuur. Dit werd me gezegd, zowel door een dame zelf van wie het graf in Courlas is, als door een begrafenisondernemer in Bassèges. Men zal wel proberen geen nieuwe begrafenissen in de tuin meer toe te staan, zeker op plaatsen waar dit vroeger niet gebeurde. In andere dorpen is deze gewoonte bijna totaal verdwenen en is zelfs de scheiding op de begraafplaatsen aan het vervagen of al verdwenen. Hier een 'tuingraf' in **Courlas**.
- Het Hugenotenkruis is vooral in de streek van **Saint-Ambroix** vrij frequent aanwezig op de graven, voor zover de protestanten natuurlijk niet thuis zijn begraven, zowel op oudere graven als op moderne, zoals blijkt uit de twee voorbeelden.

Courlas : begraafplaats in eigen tuin

tekst & foto's: Lucien de Cock

Montpellier - cimetière protestant

In Frankrijk zijn vandaag de dag drie categorieën van protestantse begraafplaatsen te vinden.

- Zelfstandige protestantse begraafplaatsen in regio's met een protestantse minderheid: Nîmes, Royan, Montpellier, Castres, Mazamet. Omdat ze eigendom zijn van de protestantse kerken, zijn het particuliere begraafplaatsen en daarom zijn ze niet gedeconfessionaliseerd bij de wet van 1881 op de laïciteit, waarbij gemeentelijke begraafplaatsen zonder onderscheid voor iedereen werden en waarbij muren tussen diverse religies werden afgebroken.
- Familiebegraafplaatsen in regio's waar protestanten niet werden toegelaten tot katholieke begraafplaatsen: regio's Charente Maritime, Deux Sèvres, Vendée, Cévennes.
- Protestantse grafvelden op gemeentelijke begraafplaatsen, die zich niet zo strikt aan de wet van 1881 hebben gehouden en waar die gewoonte is gebleven. Vooral in zuidelijk Frankrijk kom je dit tegen. Soms is zelfs de afscheidingsmuur gebleven (zie hierboven Barjac).

De protestantse begraafplaats van Montpellier hoort thuis in de eerste categorie. Na drie voorgaande protestantse begraafplaatsen tussen 1565 en 1799, werd in 1809 de huidige protestantse begraafplaats in Montpellier aangelegd. Het is nu de oudste begraafplaats van Montpellier. Na drie uitbreidingen ontstond de huidige driehoekige vorm en een oppervlakte van één ha; er zijn 1472 concessies. In 1899 werd een kapel gebouwd en al in 1890 kwam er een militair ereveld, waar na de Eerste Wereldoorlog

een oorlogsmonument kwam met de namen van 99 gesneuvelden. De begraafplaats is een weerspiegeling van de zeer diverse protestants gemeenschap van Montpellier, een commerciële en kosmopolitische stad. Er staan sobere grafmonumenten, maar ook grootse familiegraven. Het meest opvallende graf is dat van schilder Frédéric Bazille (1841-1870), die in Parijs samenwerkte met Renoir en Monet. Hij komt ook voor op het bekende doek *Déjeuner sur l'herbe* van Manet. Hij sneuvelde als zouaaf in 1870.

Frédéric Bazille

protestants

katholiek

Er is een zwaar verwaarloosd deel, maar wel met eeuwigdurende concessies. De beheerder vertelt dat families tien jaar de tijd krijgen daar iets aan te doen. Zo niet, dan wordt het graf geruimd, de stoffelijke resten naar het ossuaire gebracht en het graf opnieuw uitgegeven. Op veel graven zie je het Hugenotenkruis, ook

wel kruis van de Languedoc genoemd, al of niet met de Franse lelie (*de Hugenoten waren niet tegen de koning, maar tegen zijn wetten*). Er zijn echter ook opvallend veel kruizen op graven te zien. Dat komt door huwelijken van protestanten met katholieken, die hier dan ook begraven mogen worden.

IERLAND - DUBLIN

Na de herroeping van het Edict van Nantes vestigden veel Hugenoten zich eind 17^e, begin 18^e eeuw in Ierland, aangemoedigd door een uitnodigende *Act of Parliament*. In Dublin vormden ze een getalsmatig grote gemeenschap, die het Engelse gezag ondersteunde. Velen traden als militair in dienst van koning Willem III en werden beloond met land, giften en titels.

De **Lady Chapel** in St. Patrick's Cathedral deed van 1666-1816 dienst als *L'Eglise Française de St. Patrick*

voor de Hugenoten. Omdat de kapel achter het hoofdaltaar was aangebouwd, kon deze gemakkelijk afgescheiden worden tot aparte 'kerk'. Toen de Hugenoten volledig geassimileerd waren en opgenomen in de stadsbevolking, werden de speciale diensten vanaf 1816 opgeheven.

Een **klok** in de kathedraal herinnert aan de komst van de Hugenoten naar Dublin in 1685.

Bij de kathedraal werden de eerste Hugenoten in een deel van een voormalige moestuin begraven.

Hugenot Cemetery 1693

In het centrum van Dublin ligt aan de Merrion Row een Hugenoten begraafplaats. Tussen twee huizenblokken ligt bij een bushalte een stukje groen, afgesloten door een poort en een hekwerk. De poort is gesloten, maar door het hekwerk is voor de kenner goed te zien dat het hier om een begraafplaatsje gaat. De tekst boven de ingangspoort is ook duidelijk genoeg: *HUGUENOT CEMETERY 1693*.

Het is de oudste Hugenotenbegraafplaats in Europa. De oudste grafsteen is uit 1710 en is de

enige met een inscriptie in het Frans.

Er loopt één pad over de begraafplaats, die het in twee delen deelt. Aan beide kanten liggen percelen voor verschillende Hugenotenfamilies. Op het eind van het pad is tegen de achterwand in 1880 een blind gedenkpoortje geplaatst met de tekst: *Erected in loving memory of those whose mortal remains have been laid within this cemetery.*

In de archieven worden meer dan 300 begravingen vermeld, maar geschat wordt dat het dubbele aantal hier is begraven. Personen van allerlei professie, vooral leger en handel, maar ook professoren, artsen en bankiers. Er zijn in totaal 36 grafmonumenten. Dat het er zo weinig is zijn, is niet verwonderlijk, want (calvinistische) Hugenoten gebruikten gewoonlijk geen graftekens.

Het begraafplaatsje is nu van de *French Huguenot Fund*, die het in 1988 liet restaureren. In 1999 liet dit fonds een triptiek van Ierse kalksteen plaatsen op de muur links van de ingang. Daarop staan de achternamen van 239 Hugenotenfamilies. Ook links vooraan staat een buxushaagje, geknipt in de vorm van het Hugenotenkruis. De begraafplaats is gebruikt tot 1901.

